

การเดินทางและเรียนรู้ร่วมกันของคนทำงานเพื่อสังคม

บทสัมภาษณ์ ศ.นพ. ประเวศ วะสี

สัมภาษณ์ ณ สวนโมกขพลาราม

๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๖

วิจัยขณ: ผมอยากจะเรียนถามคุณลุงประเวศว่า การที่เราทุกคนมีความตั้งใจที่จะทำงานในลักษณะนี้ร่วมกัน บางครั้งผมมองว่าต่างคนก็อาจจะมีความรู้พื้นฐานความคิด ความมุ่งหวังต่างกัน ผมเชื่อว่าลึกๆแล้วทุกคนมีความหวังดีที่จะกลับมาช่วยประเทศชาติในอนาคตกันทั้งนั้น แต่เนื่องจากเราต่างก็เรียนมาแบบตะวันตก ที่ต่างคนก็ต่างมีพื้นฐานการเรียนรู้ที่แยกย่อยไปในสาขาต่างๆ จนเหมือนว่ามีพื้นฐานความคิดที่ไม่เหมือนกัน มีความยึดถือเชื่อมั่นต่างกัน และง่ายต่อการมีความคิดที่ขัดแย้ง ผมอยากขอคำแนะนำคุณลุงประเวศว่า การทำงานเพื่อสังคมตรงนี้น่าจะมีสิ่งใดเป็นจุดรวมที่จะทำให้เราสามารถร่วมเดินทางไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกันได้ในอนาคต

อ.หมอประเวศ: ผมคิดว่าสิ่งที่ต่างกันจะเป็นสิ่งที่ดีมาก ถ้าเราอยู่ใน discipline เดียว เราจะคับแคบ แล้วมันจะไม่สมจริงของผู้คนในสังคม ชีวิตจริงของผู้คนในสังคมไม่ได้แยกเป็นวิชาๆ มันจะเชื่อมโยงกันหมดจนเราไม่รู้เรียกว่าอะไร แต่ว่าเวลาเราเรียนเนี่ย เราเรียนกันไปเป็นวิชาๆ แล้วถ้าเรามัวติดอยู่แต่กับวิชาของเรา มันก็จะเป็นการมองจากทางเดียวแล้วก็จะไม่เข้าใจความเป็นจริงในสังคม ที่นี้การที่เรามาเชื่อมโยงกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน มันจะทำให้เกิดประโยชน์มาก แล้วของไม่เหมือนกันมาเจอกันจะทำให้เกิดนวัตกรรม นวัตกรรมเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมี ถ้าที่ใดไม่มีนวัตกรรมมันจะไม่สมจริงเพราะมันเป็นอนิจจัง มันเปลี่ยนแปลงไปตลอด และถ้าไม่มีนวัตกรรมเกิดใหม่ขึ้น เราจะไม่สามารถจะไปเผชิญความเป็นจริงที่มันเปลี่ยนแปลงไป ที่นี้ที่คุยกัน คือถ้าเอาประสบการณ์ ความรู้ ความคิด ความเห็น มา

แลกเปลี่ยนกัน ก็เป็นเรื่องที่ดี ที่นี้ฉันนี่ก็จะช่วยเชื่อม คือ การบูรณาการ ต้องไม่ใช่การบูรณาการเฉพาะวิชา แต่เป็นการบูรณาการกับชีวิต และความเป็นจริงด้วย ถ้าได้มีโอกาสสัมผัสกับชีวิตของผู้คน น่าจะได้มีโอกาสได้กลับมาเมืองไทยบ้าง กลับมาอย่างที่มีวิสัยทัศน์กำลังมานะ ตอนนี้เรากำลังคุยกันอยู่ที่สวนโมกข์นะ การกลับมาจะเป็นโอกาสที่ดีที่จะได้สัมผัสชีวิตเป็นผู้คน เป็นการเรียนรู้ความเป็นจริง ไม่ลืมนะ ความเป็นจริง ได้กลับมาสัมผัสชีวิตผู้คนในที่ต่างๆตรงนั้น แล้วทุกสาขามาสัมผัส เราเจออะไร เราคิดยังไง มาแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน แล้วถ้าเป็นไปได้ ควรจะได้เชื่อมโยงกับวงวิชาการในเมืองไทย ผมเรียกมันเป็นสามเหลี่ยมวิชาการ ด้านหนึ่งคือชุมชน ด้านหนึ่งคือวิชาการ อาจจะเรียกว่ามหาวิทยาลัยในประเทศไทย แล้วอีกด้านหนึ่งคือในโลก ในต่างประเทศ เมื่อครบสามด้านมันจะช่วยเปิดให้มันครบ ต่างประเทศมันก็ดี มันเหมือนมี antenna สายดูว่ามีอะไรเกิดขึ้นทั่ว แต่ขณะเดียวกันมันก็ยังไม่ครบหรอก ตัวชุมชนจะเป็นความเป็นจริง แล้วก็เมืองไทย วิชาการเมืองไทย มหาวิทยาลัยในเมืองไทย ก็น่าจะได้เชื่อมโยงกัน เราจะได้เรียนรู้จากกัน ไม่มีใครเหนือกว่าใคร สัมพันธ์กันด้วยการเรียนรู้ ที่สำคัญคือ ต้องเชื่อมโยงกับความเป็นจริงในชุมชน ซึ่งมัน dynamic มาก มันซับซ้อน เปลี่ยนแปลง มามีวัฒนธรรมตัวเอง แต่ขณะเดียวกันก็มีผลกระทบมาจากที่ต่างๆ มันจะเปลี่ยนแปลงยังไง วิฤตยังงี้ เราก็ต้องตามรู้ รู้ทัน ผมคิดว่าตัวนั้นจะเป็นจุดเชื่อม ถ้าแต่ละคนได้มีโอกาสกลับมาเมืองไทย แล้วเข้าไปยังชุมชน เข้าไปสัมผัส น่าจะต้องลงไปยังชุมชน หมู่บ้าน ไปเห็นชีวิตจริง เพราะในกรุงเทพฯเนี่ยมันลอยตัวอยู่ ไม่ได้อยู่กับความเป็นจริง มหาวิทยาลัยก็ตาม ก็ไม่ได้อยู่กับความเป็นจริง ระบบการศึกษาของเราเนี่ย ผมถือว่าเป็นระบบที่อยู่นอกสังคม ไม่รู้ร้อนรู้หนาว ไม่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ก็เลยไม่ได้ร่วมแก้ปัญหา ก็เลยอ่อนแอทางปัญญา เหมือนถ้าเราดูเจ้าชายลิทซ์ตะเนี่ย ท่านศึกษาวิชาการทั้ง ๑๘ ก็อาจจะเหมือนพวกเรานั้นแหละ ศึกษาวิชาการแขนงต่างๆ อาจจะเรียกว่ารวมกันหลายหลายเทียบเท่าทั้ง ๑๘ วิชาการ แต่ท่านมีความรู้ แต่ยังไม่เข้าใจปัญหา ต่อเมื่อท่านออกจากวังไปสัมผัสคนแก่ คนจน คนเจ็บ คนตาย คือชีวิตจริง แล้วมันแหละ มันจะช่วยทำให้เกิดปัญญาคขึ้น แล้วปัญญาจะมาเชื่อมโยงกับความรู้ ศาสตร์ต่างๆที่ศึกษากันอยู่ตอนนี้ ต้องถือว่าเป็นแค่ความรู้ แต่ตัวปัญญาจะเป็นตัวที่จะขจัดความทุกข์ยากในชีวิตจริงของทุกคน นี่จะเป็นประโยชน์มากทีเดียว แล้วยิ่งถ้ามีโอกาสได้ทำร่วมกัน คิดร่วมกัน อย่างที่กลุ่มนี้ สยามเสวนา น่าจะคิดทำร่วมกัน คือ ทำอย่างไรจะกลับมาร่วมกัน จัดหลักสูตรปริญญาตรีที่ดี ที่มันเป็นบูรณาการ ผมคิดว่าการศึกษาในขณะนี้ปัญหามาก เพราะเราเรียนแบบแยก หนึ่ง นอกจากแยกตัวออกจากความเป็นจริง แล้ว ยังแยกวิชา เช่นวิทยาศาสตร์ ก็จะไม่รู้สังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ สังคมศาสตร์ก็ไม่รู้วิทยาศาสตร์ เพราะมันแยกตัวกันไป ผมคิดว่าถ้ามีคนลองทำหลักสูตรปริญญาตรีที่มันดีๆ จะขอเค้าลองก็ได้ ผมว่า ๑-๘ คนก็พอทำได้แล้ว นักเรียนมีไม่กี่คนก็ไม่เป็นไร ขอให้เค้าลองทำ ได้ลองของใหม่ ได้ลองสิ่งที่เป็นบูรณาการกับชีวิตจริง แล้วก็วิชาการต่างๆบูรณาการ รวมทั้งของสมัยใหม่ รวมทั้งเรื่องการจัดการด้วย

อาชีพด้วย ของเราที่เป็นอยู่ผมว่ามันไม่สมจริง เพราะเราไปแยกตัวการศึกษาออกจากชีวิตหมดเลย แล้วก็ไม่มีเรื่องอาชีพ จบแล้วก็จะไม่มีงานทำ ผมคิดว่าการมีงานทำ มันต้องมีตลอดเวลา ตั้งแต่เป็นนักเรียน ต้องได้เรียนจากการลองทำงาน ถ้าเรามีหลักสูตรอย่างนี้ได้ ผมเชื่อว่าคนที่เรียนและจบออกไป จะมีความสุข

ถ้าเรามีจุดนั้นเป็นจุดหมายร่วม ทีนี้พอเรากลับมาจะลองรวมตัวกัน ลองทำหลักสูตรปริญญาตรีดีๆ จะทำในมหาวิทยาลัยไหนหรือหลายมหาวิทยาลัยยังงี้ก็แล้วแต่ แต่ทำให้คนได้มาเรียนรู้ แล้วมีความสุข จิตใจก็ดี ทำงานก็เป็น จัดการก็เป็น ผมมองว่าการจัดการตอนนี้เป็นเรื่องจำเป็นเพราะคนไทยจัดการไม่ค่อยเป็น เรื่องนี้ฝรั่งเก่งกว่าเรามาก ทุกอย่างมีการจัดการหมด ผมมองว่าถ้าเราจัดการเป็น เราจะทำอะไรได้อีกเยอะ ในมหาวิทยาลัยบ้านเราก็เกือบจะไม่มีการจัดการอะไรเลย สมมติว่าเราพูดกันถึงเรื่องความคิดใหม่ๆดีๆ แต่เรามักไม่มีคนจัดการที่จะทำให้มันเกิดขึ้นได้ ในการศึกษาแบบใหม่เนี่ย ควรมีการทำในเรื่องนี้ ซึ่งมันไม่ได้สอนยากอะไร เพราะถ้าเราให้นักเรียนลองลงมือทำ ลองทำงานไปด้วย เค้าก็จะรู้วิธีจัดการ ถ้ามีแต่ท่องหนังสือ ก็คงไม่มีทางรู้วิธีการจัดการ นี่ก็อาจจะเป็นจุดร่วม เป็นความมุ่งหมายร่วม เหมือนเมื่อก่อนนักเรียนไทยในปารีสไง ที่เค้ามีความมุ่งหมายจะกลับมาทำปฏิบัติ เราเองก็เหมือนกัน มีความมุ่งหมายจะปฏิบัติ แต่เป็นการปฏิบัติการศึกษา เรื่องนี้มีความสำคัญ ถ้าเราลองทำได้สักที คนจะชอบหมดเลย แล้วมันจะค่อยๆเปลี่ยนแปลง ผมมองว่าทุกมหาวิทยาลัยควรเปลี่ยนหมด ปริญญาตรี รวมถึงราชภัฏอะไรต่ออะไรต่างๆ ให้คนที่จบออกมามีความเป็นคน นี่เป็นสิ่งที่สำคัญมาก

วิจักขณ์: สิ่งที่คุณลุงได้พูด ผมสัมผัสได้ว่ามีส่วนประกอบสองส่วนด้วยกัน คือ ในด้านวิชาการ ต้องศึกษาอย่างเชื่อมโยงไม่แยกส่วน และอีกด้านนึง ผมมองว่าคุณลุงพยายามเน้นให้เห็นถึงคุณค่าของการศึกษาด้านในด้วย

อ.หมอประเวศ: ใช่ เชื่อมโยงกับชีวิต เชื่อมโยงกับความเป็นจริง ชุมชน วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ รากเหง้า ที่มาของผู้คน อันนี้ผมคิดว่าสำคัญ รวมแล้วก็คือว่า การศึกษาต้องเป็นไปเพื่อความเข้าใจตัวเอง และเข้าใจเพื่อนมนุษย์ ผมคิดว่าตอนนี้มันขาดทั้งคู่เลยนะ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่ากลัวมาก มันไม่มีความเข้าใจตัวเอง และ ไม่เข้าใจเพื่อนมนุษย์คนอื่นๆด้วย อย่างที่คนทั่วไปไม่เข้าใจว่ากรณีภาคใต้เกิดขึ้นได้ยังไง และมันจะนำเข้าไปสู่ความคิดที่รุนแรง ซึ่งน่ากลัวมาก ผมเห็นตรงนี้นานาน แล้วก็พยายามเตือน ว่าหากเป็นเช่นนี้บ้านเมืองเราจะหนีความรุนแรงไปไม่พ้น มีแต่อาวุธ เพื่อนมนุษย์ก็ไม่เข้าใจ เพราะเราเอาแต่ท่องหนังสือ ไม่เคยได้ออกไปทำความเข้าใจเพื่อนมนุษย์ ผมมองว่าถ้าเราคิดกันทำหลักสูตรตรงนี้ได้

มันคือการปฏิบัติ เราคบคิดกันปฏิบัติได้ ปฏิบัติทางการศึกษา ผมคิดว่าการศึกษาเป็นจุดรวมของทุกอย่าง มันไม่ได้อยู่ที่วิชาที่เรียกว่า Education หรืออะไร ผมมองว่ามันเป็นตัวร่วมอยู่ในทุกๆ เรื่อง

วิจักขณ์: ผมเชื่อว่ามีคนทีคิดอยากจะทำในเรื่องนี้เป็นจำนวนไม่น้อยครับ เพียงแต่ว่าดูเหมือนคนเหล่านั้นยังมีความเข้าใจในเรื่องของการพัฒนาด้านในที่ไม่เหมือนกัน โดยส่วนมากก็มุ่งเรียนให้จบปริญญาเอกซึ่งเน้นไปในเรื่องของวิชาการภายนอก ตรงนี้คุณลุงมีคำแนะนำอย่างไรบ้างครับ

อ.หมอประเวศ: ตรงนั้น ถ้าเค้าได้มีโอกาสไป retreat แล้วได้โอกาสศึกษาด้านใน ผมมองว่ามันจะเป็นสิ่งที่มีค่ามากๆ ผมมองจากประสบการณ์ของผม ผมก็เรียนปริญญาเอกที่อเมริกาเหมือนกัน ที่ Denver เนี่ย เรียนอะไรเยอะมาก ซึ่งตอนนั้นผมก็สนุกนะ มันเปิดโลก แต่เราไม่ได้เรียนด้านในเลย พอกลับมาทำงานก็จะติดขัดหมด แต่พอผมเริ่มได้เรียนด้านในแล้วรู้สึกเลยว่ามันมีค่ามาก มนุษย์ทุกคนไม่ควรจะขาดในจุดนี้ เพราะฉะนั้นในกลุ่มสยามเสวนาน่าจะได้คุยกันในเรื่องนี้ เพราะถือเป็นเรื่องสำคัญมาก แต่กลับเป็นสิ่งที่มนุษย์ขาดกันเกือบทั้งโลก ตอนนี้มีคนเริ่ม อย่างน โรปะผมก็เห็นชัด ทุกสาขาต้องมีพื้นฐานที่เรียกว่าการมองด้านใน ซึ่งผมเห็นด้วย จะศึกษาอะไรก็ได้ จะเป็นสิ่งแวดล้อม จิตวิทยา เคมี ชีววิทยาก็ตามแต่ แต่ว่าด้านในเป็นเรื่องสำคัญ พูดยไปแล้วเรียนรู้ด้านในมันสนุก สนุกมาก ดูเห็นตัวเอง มันอาจจะหลุดไปบ้าง เรายังไม่ต้องไปโกรธมัน แล้วก็รู้มัน เอ้า กลับมาใหม่ ตามดูมันไป มันเหมือนเล่นสนุก ในความเห็นผมมันเป็นเรื่องสนุกมาก เล่นไป ดูไป โอ๊ยมันสนุกจริงๆ แล้วพอเราจับมันได้ง่ายขึ้น บ่อยขึ้น แล้วมันจะเจอความสุข ความงาม อย่างที่เค้าจะไม่เคยเจอ ความเห็นผมนะ ผมคิดว่าทุกวิชาการ จะมีความงามอยู่จริงๆ ใช้วิชาการเนี่ย มันก็ไปได้ ทะลุไปได้ เราจะเรียนเรื่องอะไรก็ได้แล้วแต่ ถ้าเราทะลุไปถึงความจริง มันจะเจอความงาม แต่ตรงนั้นไม่ใช่สิ่งข้างนอก เราจะไม่สามารถรับรู้ความจริงได้ ถ้าหากเราไม่มีสติอยู่กับปัจจุบัน เพราะฉะนั้น ไม่ว่ากำลังเรียนอะไรอยู่ก็ตาม ลองชวนกลุ่มสยามเสวนาไป retreat แล้วดูจิตใจตัวเอง ผมว่าเค้าจะพบในสิ่งที่เค้าไม่เคยพบมาก่อน พบความงาม พบความจริง แล้วจะเกิดมิตรภาพอันไพศาล เกิดความรักเพื่อนมนุษย์ รักธรรมชาติทั้งหมด ตรงนี้นั้นดีจริงๆ แล้วจะไปเรียนรู้อะไรก็จะทำได้ง่ายขึ้น เป็นสิ่งที่กลุ่มสยามเสวนาน่าจะทำ แล้วอันนี้ก็คือ จะทำอะไรคุยกัน เสวนากันก็น่าจะได้เป็นในลักษณะของโครงสร้าง I-N-N คือ I คือ Individual แต่ละคนก็พยายามทำสิ่งดีๆ ทุกคนมีศักดิ์ศรี ทุกคนมีค่า ทำอะไรดีๆ แม้คนเดียวก็มีค่ามีประโยชน์มาก ต่อไป Node ก็คือกลุ่มสยามเสวนาก็ถือเป็น Node หนึ่ง อาจจะเป็น Network ไปด้วยในตัว N อีกตัวคือ Network Node เนี่ยก็แล้วแต่นะ จะเป็นกี่คนก็ได้ ๔-๕ คนก็ได้ ๗-๘ คนก็ได้ ๒๐ คนก็ได้แล้วแต่ แล้วไปเชื่อมกับ Node อื่นๆ ในเมืองไทยก็มี อย่างเช่น จิตวิวัฒน์ ก็ถือเป็น Node หนึ่ง แต่ในตัวของมันก็มีหลาย Node เช่น กลุ่มเชียงราย กลุ่มแพร่ ซึ่งผมดูแล้วก็คล้ายกัน จะได้มีการเรียนรู้จากกัน Node ก็จะมากขึ้น Density หรือ

ความเข้มของการเชื่อมโยงก็จะมากขึ้น แล้วจะเหมือนโครงสร้างสมองเกิดขึ้น แล้วมันก็จะเป็นการเรียนรู้ มีความสุข ได้ทำเรื่องดีๆ

ทิ้งท้ายจากผู้สัมภาษณ์:

การสัมภาษณ์คราวนี้น่าเสียดายที่มีขึ้นเพียงสั้นๆประมาณ ๒๐ นาที อย่างไรก็ตามสิ่งที่ขอ.หมอประเวศได้ฝากทิ้งไว้ให้กับพวกเราได้คิดนั้น มีมากมายหลายเรื่อง แต่ละเรื่องก็สามารถนำไปต่อยอดทางความคิดได้มาก ที่ผมมองเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญนั่นก็คือ การพัฒนาทางด้านใน ที่ขอ.หมอประเวศจะเน้นย้ำเสมอในทุกเวทีที่ท่านได้ไปบรรยาย เพราะการพัฒนาในด้านใน จะเพิ่มมิติให้เห็นความเชื่อมโยงที่แท้จริง เป็นความเชื่อมโยงที่มีเฉพาะเรื่องภายนอกตัว แต่เป็นเรื่องของชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหมดในโลกนี้ ในหลายโอกาสที่ผมได้พูดคุยกับท่าน ท่านจะให้ความสำคัญในเรื่องนี้เป็นพื้นฐานของการทำงานเพื่อสังคม แล้วเมื่อถึงเวลาคนที่ทำงานจะไม่หลงไปกับสิ่งที่เข้ามา เหมือนมีภูมิคุ้มกันต่อสิ่งล่อใจ หรือสิ่งที่จะมาทำให้เราเสียกำลังใจในอนาคต ที่สำคัญที่สุด คือ ทำเช่นไร การทำงานเพื่อผู้อื่นจะเป็นการทำงานที่ทำให้ตัวเราเองพบความสุขไปด้วยตลอดเวลาในทุกย่างก้าวที่เราเดิน

และเรื่องที่สำคัญไม่แพ้กัน ที่ขอ.หมอประเวศได้ฝากไว้ในตอนท้าย คือลักษณะโครงสร้างการทำงานที่เป็น Nested System มีความเชื่อมโยง ในขณะเดียวกันมีความเป็นอิสระในตัวเอง ซึ่งการทำงานในลักษณะนี้ จะหนีเรื่องของการพัฒนาในด้านในไปไม่ได้เลย เพราะการฝึกการทำงานในลักษณะนี้ จะต้องไม่เป็นไปในลักษณะเพื่อการตอบสนองตัวตน ตรงกันข้ามต้องก้าวพ้นความคับแคบของตัวตนของตน ในอีกด้านก็ต้องแสดงคุณค่าของความหลากหลายในแต่ละบุคคลออกมาสู่กลุ่มด้วย ตรงนี้น่าจะเป็นการบ้านที่ทางกลุ่มสยามเสวนาต้องรับมาประพาดปฏิบัติร่วมกันในอนาคต ท้ายสุดนี้ก็ขอขอบคุณคุณลุงประเวศที่ให้ความเมตตาแก่เด็กหนุ่มตัวน้อยได้เข้าไปสัมภาษณ์ที่สวนโมกข์ในครั้งนี้ ขอขอบคุณคุณวิรัตน์ วัฒนศิริธรรม อดีตเลขาธิการสภาพัฒนาฯ ที่เอื้อเฟื้อสถานที่สัมภาษณ์ในครั้งนี้

ผู้สัมภาษณ์ และถอดเทป: วิจักขณ์ พานิช